

ایران یادرمیانی مینماید و آن وقوع جنگ مابین دولت بزرگ روس با دولت کوچک گمنام ژاپن در شرق اقصی است .

چندماه است ایندو دولت در مملکت منچوریا در زد و خورد هستند چندین هزار نفر از دو طرف کشته شده در تمام میدانهای جنگ فتح و ظفر نصیب دولت ژاپن بوده است هیچکس باور نمیکرد که دولت با اقتدار روس با وجود قشونی که کارترین و مطیع ترین قشونهای دنیا تصور میشد در مقابل قشون بی نام و نشان دولت کوچکی اینطور مغلوب و مقهور گردد اگرچه بدیهی است دولت ژاپن از دولتهای دشمن روس مدد معنوی میگردد لکن این حقیقت را باید تصدیق کرد که علم و تربیت چون با یکدیگر پیوسته شد ژاپن میشود و غرور و نخوت چون بهم آمیخت روس میگردد این يك نام و نشان خود را پست میکند و آن يك از بی نام و نشانی بنام و نشان میرسد .

خلاصه گرفتاری دولت و ملت روس بکار جنگ ژاپن در امور اقتصادی ایران و نقصان مالیه عمومی ما تأثیر شدید مینماید و بر بدبختیهای این مملکت هیافزاید و يك مضرت معنوی فوق العاده دیگر هم ایجاد میکند و آن یش افتادن سیاست انگلیس است بر سیاست روس و برهم خوردن موازنه‌ئی که در سیاست خارجی این مملکت لازم بوده است .

انگلیسیان چنانکه نوشته شد دوباره سیاست خود را در سرتاسر ایران نفوذ میدهند و گرفتاری روس بچنگال جنگ با ژاپن باز فرصت میدهد که بهتر و بیشتر بتواند سیاست خود را در این مملکت بسط داده باشد و باید دانست که عین الدوله وزیر اعظم نظر بوعده‌ئی که بشاه داده با دفور حوادث داخلی و خارجی که همه موجب مزید اختلال امور اقتصادی مملکت بوده است پس از گذشتن ایام و بانی و جمع شدن متفرق شدگان میکوشد گرچه بصورت سازی باشد بوعده خود وفا نماید بلکه در این سال بقرضه جدید نمودن محتاج نبوده باشد .

بتأسیس صندوق مالیه در مرکز و ولایات و محدود ساختن اختیارات حکام در وصول و ایصال مالیات و خرج تراشیهای معمول و بکسر نمودن يك عشر از کلیه حقوق بر آن و بضمیمه نمودن عایدات سه ماه اول سال بعد بعایدات سال قبل و بگرفتن پاره‌ئی

تقدیمی ها از رجال متمول صورتی بایشکار داده جمع و خرجی ترقیب میدهند و بنظر شاه که چندان عمقی ندارد میرسانند اصلاح کنندگان مالیه بترقیب فوق میداندهنوز کار با اساسی نکرده اند باوجود این بر اقدامات خود که بظاهر نتیجه اش تعدیل جمع و خرج است مباحثات مینمایند .

بلی چیزی که آنها میتوانند بآن افتخار کنند این است که يك طرف از بطل و بخشش های بیسوق و بی حساب شاه که بیشتر در باره خلوتیان و خواجه سرایان مبذول میگشته تا حدی جلو گیری نموده اند و از طرفی حساب سازی و خرج تراشی حکام را چنانکه گفته شد محدود ساخته صندوق مالیه را که ممکن است در آتیه بيك خزانه داری با اساس مبدل گردد بدست يك نفر اروپائی تشکیل داده در سالی که بواسطه حوادث داخلی و خارجی با اقتصادیات مملکت لطمه بزرگ رسیده بی آنکه دست باستقراض خارجی دراز کرده باشند چرخ مملکت را راه برده حقوق مردم را دیر یا زود رسانیده اند .

باز چند کلمه از حال و کار خود بنویسم در این سال خداوند بمن دختری میدهد نام او را مجدیبه میگذارم بمناسبت اینکه پسر من مجدالدین نام دارد و اینک سه سال و کسری از عمرش میگردد پسر من طفل با هوشی است حرفهای بزرگ میزند در جواب و سؤال استدلال مینماید هر چه را ببیند و میشنود دنبال دلیلش میگردد و این مورد حیرت است خداوند او را محفوظ دارد و مرا توفیق عنایت نماید که حق تریب او را بتوانم ادا نمایم .

در این ایام عین الدوله رئیس الوزرا میرزا رضاخان ارفع الدوله را از استانبول بتهران احضار مینماید ارفع الدوله در بحبوحه شیوع مرض وبا بتهران رسیده پسر عین الدوله وارد میگردد چیزی را که نگارنده تصور نمیکرده این بوده است که دشمنان من ارفع الدوله را هم نسبت بمن محافظه کار نموده باشند بعدی که بخواهد بفهماند رابطه او با من فقط بمناسبت دبستان دانش است ولی بعد از مدتی که او را ملاقات میکنم این تغییر حال را هم از او حس میکنم کم کم وبا تخفیف حاصل نموده مدرسه ها دایر میگردد ارفع الدوله هم از دیدن دبستان دانش و ترقیات آن مشغوف

میشود از خدمات مجانی من در کار معارف عموماً و دبستان دانش خصوصاً اظهار امتنان
نمایند ولی افسوس که از بی‌ترتیبی کاروزارت معارف و فراهم نبودن اسباب و نقصان
عالیه و تا مساعدتی دولتیان روز بروز امور معارف جدید رو بستنی نهاده سیر قهرائی
میکند بعدیکه با آمدن مخبر السلطنه بتهران از سفری که باتفاق امین‌السلطان نموده
است جد و جهدیکه در اصلاح کاره مدارس باتفاق بکند دیگر بنمایم در جلوگیری از سیر
قهرائی مزبور مؤثر واقع میگردد و در اینحال وزارت معارف از جعفر قلیخان نیرالملک
انتزاع و بلکه از خانواده هدایت که این وزارت سالها اختصاص با نهاداشته است بیرون
رفته بمیرزا محمودخان علاءالملک مقروض میگردد .

علاءالملک برادر نظام‌العلمای تبریزی چنانکه در فصل بیست و سوم نوشته شد
سفیر کبیر ایران در استانبول بوده و یکی در حکومت هم نموده و اینک وزیر علوم
میگردد خانواده علاءالملک اغلب در لباس نوکری دولت و از مقربان مظفرالدین شاه
میباشند و بهترین آنها میرزا السداده خان ناظم‌الدوله میباشد .

نگارنده در اول ملاقات با وزیر علوم جدید میگویم نمیدانم امروز را روز خوشبختی
معارف باید گفت یا روز بدبختی آن زیرا اگر شما اقدام کامل در اصلاح مدارس و رفع
نواقص آنها بنمایند البته روز خوشبختی خواهد بود و الا راهی که میرفتیم از دست عبور
و راه دیگری هم که ما را بمقصد برساند بدست نمایند علاءالملک مرا امیدوار میکند
و تقاضا مینماید شرح حال مدارس موجود را با نواقص آنها و طریق اصلاحش نوشته
برای او بفرستم نگارنده باین کار اقدام نموده بانتظار عملیات وزیر علوم جدید
مینشیند .

در این ایام میانه حاج میرزا حسن مدیر رشديه و حاج میرزا محسنخان فرزند
مرحوم امین‌الدوله بر سر مدرسه رشديه کشمکش واقع شده بالاخره حاج میرزا حسن
مدرسه رشديه را رها کرده مدرسه‌نی بنام مکتب دایر مینماید تا امین‌الدوله با مدرسه
رشديه که خانه ملکي در جوار پارک او دارد و یکی از بهترین یادگارهای پدرش امین‌الدوله
مرحوم است چه معامله نماید .

وهم در این ایام اخبار جنگ روس و ژاپن عالم را بحیرت افکنده خصوصاً که بندر برت آرتور که یکی از بهترین بندر شرق اقصی و یکی از محکمترین نقاط حریره بشمار است بعد از محاصره طولانی بدست ژاپونها میافتد و جمع کثیر از لشکریان روس که سردار آنها استوسل نام دارد اسیر قشون جوان ژاپن گشته اموال و ذخایر بسیار از روسها نصیب ژاپن میگردد و این فتح ژاپن را یکی از دول مقتدر عالم ساخته نام او را در ردیف دول عظیمه میبرد و از ابهت و عظمت دولت روس کاسته میشود خصوصاً بعد از غرق شدن کشتیهای دریای بالتیک که روسها با هیاهوی بسیار آنها را دور دنیا گردانیده بجنگ ژاپن فرستادند و چنان بخرج میدادند که رسیدن این کشتیهای بزرگ جنگی با آبهای ژاپن آن دولت داسرنگون خواهد کرد و جنگ را خاتمه خواهد بخشید ولی در اول تصادف کشتیهای مزبور با کشتیهای ژاپنی تمام امیدواری روسها بنا امیدتی مبدل گشته کشتیهای مزبور در قعر دریا قرار میگیرند و عالم را بچشم روسها تیره و تار میکند عجباً در وقتی که کشتیهای روس از دریا های بزرگ عبور میکنند که بزاین برسد در بعضی جاها از روی نخوت و غرور قایقهای ماهگیری را هدف تیر باز ساخته قدرت و شجاعت خود را در نبرد با ماهیگیران بروز میدهند و نمیدانند طولی نمیکشد که این نخوتها این غرورها با خود آنها و کشتیهایشان و هر چه دارند در قعر دریا مدفون میگردد بدیهی است روسیه تا مدت مدید نمیتواند خسارت مادی و معنوی که از جنگ ژاپن باو رسیده جبران نماید وهم مسلم است که این صدمه راهم روسها بطور غیر مستقیم از حریف با سیاست خود انگلیسها میخورند و البته همین طور که ابتلای روس باین جنگ ضرر اقتصادی زیاد بایران وارد میازد از نفوذ سیاست روس هم در ایران کاسته میشود چنانکه از پیش اشاره شد و برای سیاست رقیب آنها میدان بازنر میگردد - خلاصه سخن در اوضاع معارف بود و ذارت علوم علامه الماک در پنج شش ماه اول نه تنها اصلاحی از مدارس جدید نکرد بلکه بواسطه بی حالی و بی اطلاعی او و دخالت دادن باشخاص نااهل در کار معارف بر مفاسد مدارس افزوده و مشکلات اصلاحات را بر زیادت کرد شورای عالی معارف که بعد از تعطیل و بانی بزحمت دایر شده بود دوباره تعطیل گشت و وجوه معارفی تأدیه نشد و وزیر علوم

بعدهی بیحالی بروز داد که معارفیان گفتند چون ما تصور کردیم دولت بیحال تر از نیرالملک کسی رانداشت بوزارت معارف بکملرد لهذا دولت وزارت را باین شخص داد که بگوید از نیرالملک بیحال تر هم دارم .

در این احوال باز قضیه مسافرت شاه بفرنگان پیش میآید وزیر معارف با شاه میرود و شخصی را که هیچ مناسبت باین شغل ندارد قائم مقام خود میازد و آن غلامحسینخان کاشانی ملقب بصاحب اختیار است و کفیل مزبور هم باقتضای کم حالی ویی اطلاعاتی از اوضاع معارف قدیمی برای معارف برنمیدارد و اگر بیکقدم ناقص هم بر دارد بقلط و ناصحیح برداشته میشود اما سبب مسافرت شاه چیست ؟

مظفرالدینشاه بواسطه کسالت مزاج لزوم آشنامیدن آبهای معدنی را بهانه کرده باروپا میرود عین الدوله صدراعظم میکوشد او را از این سفر منع نماید بعنوان اختلال امور داخلی و اغتشاش روسیه ولی شاه نمیبپذیرد دول اروپا دیگر قبول نمیکند شاه را بطور رسمی بپذیرند و باز منصرف نشده بطور غیر رسمی میرود محمدعلی میرزای ولیعهد از تبریز بتهران آمده در غیاب شاه نائب السلطنه و دارای اختیارات تام میگردد .

ولیعهد بانکارنده سابقه شناسایی دارد از خدمات معارفی من اظهار رضایت میکند ولی در معارف دوستی او تردید دارم و در این موضوع در آذربایجان امتحان خوبی نداده است اینست که امیدی ندارم در غیاب شاه از او توجهی بمعارف بشود .

مظفرالدینشاه روز یکشنبه دوم شهر ربیع الاول ۱۳۲۳ هـ از تهران باروپا روانه میشود و محمدعلی میرزا جانشین او میگردد محمد علی میرزا بعبادت حکام قدیم که در ابتدای حکومت خود کاری میکرده اند که آب چشمی از خلق گرفته شود بلك نفر محبوس را که متهم بقتل نفس بوده است بدون محاکمه بقتل میرساند و از هیچگونه بد سلوکی نسبت بهر طبقه دریغ نمیدارد .

پنج ماه و چند روز مدت مسافرت شاه طول میکشد ولیعهد و کارکنان او مردم را بستوه میآورند بعدیکه مردم آرزو مینمایند شاه زودتر مراجعت نموده از تحت فشار تحکیمات بی معنی ولیعهد خارج گردند معارفیان هم انتظار دارند ببینند بعد از

مراجعت شاه علاء‌الملک وزیر علوم خواهد بود یا نه و اگر خواهد بود دیدن اوضاع اروپا در او اثری کرده است که نگذارد اوضاع معارف جدید این درجه دچار هرج و مرج باشد یا نه مراجعت شاه نزدیک میشود و روز او بروز شنبه هفتم شعبان ۱۳۲۳ مقرر میگردد شاه در سرحد استارا بعین‌الدوله در مقابل خدماتی که در سفر باو نموده است لقب اتابک اعظمی میدهد در ورود بهران در ضمن تشریفات دوازده مدرسه جدید هم در تشریفات ورود شاه شرکت مینمایند چند روز بعد از ورود شاه روزی که شاه و خلوتیان او به عمارت فرح آباد بگردش میروند عضد‌الملک قاجار که رئیس ایل قجراست و محترمترین رجال دولت میباشد بحضور شاه میرود شاه از عضد‌الملک احترام بسیار مینماید و در موقعیکه او را میپذیرد در حالتی که ولیعهد نیز حضور دارد شاه از عضد‌الملک هیبرسد که البته در غیاب ما از حسن رفتار ولیعهد راضی بوده‌اید چنانکه خاطر ما هم از رفتار او خوشنود است و نشان کلاه مکمل به جواهر خود را هم که قائم مقام جقه سلطنت است باو مرحمت فرمودیم عضد‌الملک که مردی است راستگو و بی‌ملاحظه میگوید بلی کمال رضایت را از رفتار آقا (یعنی ولیعهد) داریم خدمتی با علیحضرت نموده اند که قیمت ندارد ولیعهد میخواهد خوشحال شود عضد‌الملک دنبال عرض خود را گرفته میگوید آقا کاری کردند که تمام اهل این مملکت دعای میکنند خداوند صدویست سال با علیحضرت همایونی عمر بدهد که خلق خدای نکرده دیگر گرفتار سوء سلوک آقا با آنها نگردند خلوتیان حاضر هر چه میخواهند نگذارند عرض عضد‌الملک با آخر برسد و خلط مبحث میکنند او اعتنا نکرده عرض خود را در انتقاد از عملیات ولیعهد باین زبان تمام میکند ولیعهد از خوزه خارج شده در موقع رفتن عضد‌الملک از حضور شاه در معبر او ایستاده بوی میگوید برای من زدید باشد تا از شما تلافی نمایم عضد‌الملک میگوید من برای خدا گفتم و هر چه بمن برسد از جانب خدا خواهد بود راوی این حکایت دکتر خلیل خان اعلام‌الدوله طبیب مخصوص شاه است.

و اما اوضاع معارف بعد از مراجعت علاء‌الملک از فرنگستان - علاء‌الملک بخیال میافتد اقدامی در اصلاح کار مدارس نموده باشد از این جهت در یست و یکم شعبان ۱۳۲۳ در مجلس شورای عالی معارف انجمنی کرده مدیران مدارس را دعوت مینماید

و آنها را نصیحت میدهد که باهم سازش کنند و از یکدیگر بدگویی نکنند و هم همره میشود که این هیئت بریاست وزیر علوم در مدارس گردش نموده نواقص هر یک را مشاهده کرده تا آنجا که ممکن باشد اصلاح نمایند و هم در صدد میشود کتابهای تدریسی رایجی نموده بهترین کتابهای موجود را انتخاب و ترویج نمایند و مؤلفین را بنوشتن کتابهای بهتری تشویق کنند *علاء الملک* بترغیب نگارنده با *مخبر السلطنه* الفت کرده او را در نوشتن پروگرام و نظامنامهها دخیل میازد و هر چه میکند از روی بی‌طامی است که در رجال دولت وقت این صفت کمیاب است.

علاء الملک در کار مدرسه فلاحت اهتمام نموده روزنامه فلاحتی دایر مینماید. چنانکه در فصل ۲۳ نگاشته شد خود را قاصر با مقصر تصور میکند بخیال میافند جبرانی بنماید و باین ملاحظه کتاب آمینه سکندری تاریخ ایران تألیف میرزا آقاخان را بطبع میرساند.

خلاصه بهمان اندازه که بی‌اعتنائی *علاء الملک* بکار معارف پیش از سقر فرنگ او کار را ست و معارفیان را ناامید ساخته بود اقدامات بعد از مراجعت او امیدواری میدهد که او بتواند مدارس جدید را از هر بنبت ترقی و تعالی بدهد ولی باید دانست که تنها خواستن وزیر علوم کافی نیست و باید دولت اصلاح مدارس را که اولش دادن بود چه کافی است فراهم سازد والا باحرف کار معارف هیچ کار صورت نمیگیرد.

بالجمله در چند ماه آخر ۱۳۲۳ نگارنده دچار گرفتاریهای تازه میشود که زحمات حالی و خیالی مرا بر زیادت میکند چه در کار معارف و چه در کارهای دیگر که بعضی آن ابتلاها اشاره مینمایم و میگذرم اول ابتلای بکار مدرسه رشديه است که میرزا معینخان امین الدوله در کشمکش با مدیر سابق رشديه و در کشمکش با میرزا سید حسن برادر مدیر جبل المتین و شیخ یحیی کاشانی که مردی فاضل و اهل قلم است نگارنده را دخیل کرده مدرسه را بمن میبازد و میخواهد دو شخص سابق الذکر را که هر دو با من دوستی دارند و یکی مدیر و دیگری ناظم مدرسه است از مدرسه بیرون نماید نگارنده در کار رشديه موقه دخالت میکند بی آنکه راضی شود آنها خارج گردند

بلکه وسیله صلح او را بادو شخص مزبور فراهم میآورد و عدت یکسال در اصلاح امور
رشدیه بیاس حقوقی که امین الدوله بر معارف دارد زحمت بسیار کشیده عاقبت الامر
بارفتاری از طرف محسنخان امین الدوله که بحق شناسی شباهت ندارد نگارنده از دخالت
در کار رشدیه خود را معاف میدارد و هم مجبور میشود بکار خانواده دو شخص از دوستان
در گذشته ام یکی میرزا حسنخان شوکت و دیگری کریمخان مختارالسلطنه دخالت
نموده امور آنها را اصلاح نماید و در هر دو قضیه دچار مشکلات و زحمت حالی و خیالی
بسیار گردیده زحمات من مشکور نمیگردد و فقط دلخوش هستم که بیازماندگان
دوستانم چه حق شناس باشند و چه حق ناشناس بدون هیچ آلاش خدمتی نموده
و مینمایم.

این است حال و کار من که از نظر خوانندگان میگذرد اگر چه میباید از شدت
زحمت و حرارت خسته شده باشم خصوصاً که به تنگدستی شدید هم گرفتارم ولی در
اینوقت که اوضاع مملکت دارد دیگر گون میشود و روزگار هیجان عقلانی ملت میرسد
دوست میدارم باقتضای وقت قدمهای بزرگتری در راه خدمت بملک و ملت بردارم
دیگر تار و زکار چه اقتضا کند و در سر نوشت آتیه من چه ثبت بوده باشد.

در این مقام جلد اول کتاب خود را بیابان رسانیده - بیاری الهی پنکارش جلد
دوم میردازم و از خداوند توفیق طلب مینمایم که جلد دوم را هم بیابان رسانم.

www.KetabFarsi.com

فہرست اعلام

احتشام السلطنہ، میرزا محمود خان ۱۸۴

۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۱، ۱۹۰

۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸

۲۰۱، ۲۰۳، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹

۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵

۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱

۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۹

۲۳۲، ۲۵۲، ۲۹۲

احمد علی خان ۲۷۷

انخوی، آقاسید نصرائق ۲۴۹

انخوی، حاج میر سید علی ۲۷۹

اسد آبادی، سید جمال الدین ۱۶۴، ۱۸۲، ۱۹۰

۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۸، ۱۹۹

۱۰۰، ۱۰۵، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۶، ۱۲۹

۱۳۰، ۱۳۱، ۱۴۲، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴

۱۶۵، ۱۶۶

اسد آبادی ہمدانی، سید صفدر ۹۱

اسمعیل خان ۲۲، ۲۳

اردبیلی، سید اسحق ۲۵۳

اردستانی، میرزا محمدمسعود ۳۵

آ

آخوندوف قفقازی، میرزا فتحعلی خان ۵۸، ۵۷

۱۸۱

آجودانیاشی، محمد اسمعیل، ۱۹۸، ۲۱۶

۲۲۲

آشتیانی، آقا میرزا حسن ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹

۱۱۰، ۱۱۳، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۳۱، ۱۳۲

۱۳۵، ۲۲۵

آقا بالانخان ۱۱۰

آقاخان کرمانی، میرزا عبدالحسین خان ۶۴

۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۹۹، ۱۰۵، ۱۲۴، ۱۲۵

۱۲۹، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۳

۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۹، ۱۷۱، ۲۵۸

آقاسی، حاج میرزا ۱۵۸، ۶۶

آل یسن، شیخ محمد حسن ۲۶

آقاجفی — نجفی

الف

ابن مالک ۳۰

ابن ہاشم ۲۸

امین الدوله، میرزا محسن خان ۱۲۰۹، ۳۵۴

۲۵۸ ۲۵۹

امین السلطان، علی اصغر خان (آتابک اعظم -

صدر اعظم) ۱۸۹، ۹۴، ۹۰، ۹۵، ۹۶، ۹۷،

۱۰۰، ۱۰۲، ۱۰۶، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱،

۱۱۲، ۱۱۴، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰،

۱۲۱، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶،

۱۳۲، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴،

۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰،

۱۵۷، ۱۵۸، ۱۶۳، ۱۶۵، ۱۶۷، ۱۶۹،

۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۵، ۱۷۸، ۱۷۹،

۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۱، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۷،

۲۲۲، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱،

۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶،

۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲،

۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸،

۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴،

۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸،

امین السلطان، محمد ابراهیم خان ۴۲، ۶۷

امین الدوله، میرزا علی خان ۴۶، ۴۷، ۴۹، ۹۵

۱۲۲، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۶۵، ۱۶۷، ۱۶۸،

۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۴، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰،

۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۹،

۱۹۶، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶،

۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲،

۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۹،

۲۲۱، ۲۲۶، ۲۲۸، ۲۳۱، ۲۳۸، ۲۴۱،

۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۳۰۰، ۳۱۴، ۳۳۵،

۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹

امین الضرب، حاج محمد حسن ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷

۹۸، ۱۳۲، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۷۳، ۱۹۲

اردکانی، ملاحین فاضل ۲۶-۲۲

ارفع الدوله، میرزا رضا خان (دانش) ۲۴۲،

۲۴۳، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۹۲، ۲۹۳،

۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۸، ۳۵۳،

ادیب الدوله، محمد حسین خان ۱۹، ۳۲۹،

۳۳۰، ۳۳۶

ادیب الدوله، محمد صفی خان ۱۹۵، ۲۲۰،

۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸

ادیب کاشانی، میرزا غیاث الدین ۱۹۸، ۲۲۲،

اصفہانی، آقا ابراهیم ۸۹، ۹۵

اصفہانی، صغیر شاه، حاج میرزا حسن ۵۸

اصفہانی، محمد حسین خان ۲۲۷

اصفہانی، میرزا عبدالخالق خان ۶۷

اصفہانی، میرزا عبدالرحیم ۲۶۶

اعتماد السلطنه، علی قلی خان میرزا ۴۷، ۳۲۷،

۳۲۹

اعتماد السلطنه، محمد باقر خان ۱۹۱، ۱۹۹،

۲۰۱، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۱۶، ۲۲۶، ۲۳۱،

اعتماد السلطنه، محمد حسن خان ۱۴۲، ۲۰۴

اعلم الدوله نقی، دکتر خلیل خان ۳۵۷

اقصر، میرزا عبدالرحیم ۴۰، ۶۳

افضل الملك کرمانی، شیخ محمود ۱۹۹، ۱۶۶

افغانی، سردار اسکندر خان احمد ۹۶

امیر الامرا ۱۲۹

امیر بهادر جنگ، حسین یاشا خان ۱۵۰، ۱۵۱،

۲۱۰

امیر خان سردار، وجیه الله میرزا ۲۱۱، ۲۱۸

امیر سهام الدین خان ۲۱۸

امیر نظام، حسن علی خان ۱۲۷

امیر نظام، میرزا تقی خان ۴۵، ۴۷، ۴۸، ۱۵۲،

۳۲۶

تبریزی، طاهر ۱۰۲	امین الضرب ثانی، حاج حسین آقا ۱۱۹۲، ۱۲۰۱
تبریزی، میرزا امین ۲۹۳، ۲۹۵، ۲۹۶	۲۵۰، ۲۵۶، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۷
تفازانی، ۲۹	۲۹۲، ۲۹۵، ۳۰۷
تفرشی، آقا سید علی اکبر ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۳۶	امین‌الملک، میرزا اسمعیل خان ۱۲۳، ۱۲۵
۲۵۸، ۲۵۹	۲۱۱
تفرشی، میرزا شکرآه خان ← مترجم‌الدوله	الستین ۱۰۷، ۱۱۰
تقلیسی، حاج محمد علی خان ۱۵۳، ۲۳۳	انصاری شوشتری، حاج شیخ مرتضی ۲۴، ۲۵
۲۳۲	۲۶، ۱۳۱
تقی‌اقد، حاج ذین‌العابدین ۱۹۲	ایروانی، ملا محمد ۲۵، ۲۶
توفیق‌پاشا، محمد (تحدیرحالیه) ۸۲، ۹۲	ایوب‌خان، امیر ۹۱
	امام‌جمعه، (میرزا ذین‌العابدین) ۱۱۱، ۱۲۸
ج	۲۲۲، ۳۳۷
جعفرقلی خان ۲۷	ایروانی، حسین خان ۲۸۲، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳
جلال‌الدوله ۳۱۷	۲۹۵
جلوبه، میرزا ابوالحسن ۱۱۲، ۱۵۸، ۱۷۵	
جواهری زاده‌های آصفهانی، حمید بیک ۹۹	ب
جهانموز میرزا ۱۵۶، ۲۱۸	بحرالعلوم، سید حسین ۷۹
جوانمیر ۷۱	بحرینی ۱۵۱
ج	بختیادی، حاجی علی قلی خان (پرتیب) ۱۸۶
چاووش، ملا کاظم ۶۳	بلخی، سید برهان‌الدین ۹۹
چهارسوتی، میرزا محمد باقر ۸۶	بهبهانی، سید عبدالله ۱۰۹، ۱۳۶، ۳۳۳، ۳۳۷
ح	۳۳۵
حافظ ۱۷، ۵۶، ۶۲	بهشتی، حاج میرزا انصراقه ← ملک‌المتکلمین
حسام‌السلطنه (سلطان مراد میرزا) ۳۶، ۴۲	پ
حسین علی خان ۲۷۶	پرتو، میرزا آقا جان ۶۳
حکاک، آقامیر علی ۵۶	پروزش، میرزا علی محمد خان ۲۰۰
حکیم، آقا علی ۵۸	ت
حکیم‌الملک، میرزا محمود خان ۱۵۱، ۲۱۰	تبریزی، حاج علی ۸۲، ۹۱
۲۱۸، ۲۱۹، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۸۹	تبریزی، حاج میر محمد علی ۱۹۰، ۱۹۲
حکیم‌الهی، میرزا شمس‌الدین ۲۶۶	۱۹۷

حکیم گیلانی، آقاسید علی ۲۲۲، ۲۲۳

حبیب طیب، (میرزا) ۱۱۷، ۱۱۵

حسین (میر) ۵۶

حسین (ملا) ۱۵، ۱۶

دولت آبادی، هادی ۱۱۱، ۱۱۵، ۱۲۴

دولت آبادی، یحیی ۱۱۱، ۱۱۸، ۱۶۹، ۲۹۴

ذ

ذکاء الملك - فروغی

ر

رشاد، محمد ۱۶۲

رشتی اصفهانی، حاج سید اسدالله ۳۱، ۷۹

رشتی، حاج سلیم محمد باقر ۲۴، ۸۷

رشتی، حاج میرزا حبیب الله ۲۵، ۲۶، ۷۹

۸۱، ۸۰

رشتی، محمد کاظم خان ۱۹۵

رشیدی، میرزا حسن ۱۸۱، ۱۸۵، ۱۸۶، ۲۲۳

۳۱۲، ۳۵۴

رشیدخان ۱۲۲

رشلیم محمد (امیر نجد) ۷۴

رضا پاشا ۹۹

رضاقلی خان ۳۰۲، ۳۰۹، ۳۳۰، ۳۳۱

۳۲۲، ۳۳۳، ۳۳۷

رفیع اصفهانی، حاج میرزا ۸۲

رفیع نظری، شیخ محمد ۱۹۵

رکن الدوله، محمد تقی میرزا ۴۱

روحی، افضل الملك ۱۳۰، ۱۶۱

روحی، شیخ احمد ۶۷، ۹۹، ۱۲۹، ۱۳۰

۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۶

ریاضی قجر، علی خان ۲۶۰

رئیس التجار خراسانی، آقا رضا ۲۴۹، ۲۵۶

۳۰۸

روحی (شیخ ابوالقاسم) ۱۲۰، ۱۶۱، ۱۶۵

خ

خازن اقدس ۱۰۱

خبیر الملك، حاج میرزا حسن خان ۹۹، ۱۶۲

۱۶۲

خراسانی، آخوند ملا محمد کاظم

۱۲۷، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۳۲، ۱۳۵، ۱۳۲۲

۳۳۹

خراسانی، میرزا محمد ۱۲

خرقانی، آقاسید اسدالله ۵۹، ۱۰۸

خزانه، سید جواد ۲۴۶

خلخال، آقا سید جلیل ۲۴۹

خوانساری، ملا عبد الله ۱۶

خوانساری، میرزا محمود ۱۶

خوش نویسی، میرزا غلامرضا ۵۶، ۵۸

خلیل (میرزا) ۳۲۴

د

دامغانی، سید مهدی ۲۵۲

دیر الملك، میرزا نصر الله خان ۳۳۳

دزفولی، ملاحسین ۳۰، ۳۱

دستان اصفهانی، میرزا حبیب ۱۵۹، ۱۸۱

دولت آبادی، آقامیرزا احمد ۶۹، ۸۵، ۱۱۸

دولت آبادی، میرزا علی محمد ۶۸، ۶۹

دولت آبادی، میرزا مهدی ۶۹، ۳۲۴

دولت آبادی، مجددالدین ۳۵۳

دولت آبادی، مجدیه ۳۵۳

شريف كاشاني، حاج شيخ مهدي ۱۹۸، ۲۱۶

۲۷۱، ۲۲۲، ۲۱۸

شجاع السلطنة، ملك منصور ميرزا ۲۷۲

شكوه السلطنة ۱۳۹

شمس العلماء، عبدالرب آبادي

شندرا ۱، ۲، ۳، ۴، ۳-۴

شوشتری، آلا سید علی ۱۲۰

شوشتری، حاج سید عبدالحسين ۳۲

شوشتری، حاج شيخ جعفر ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴

شوشتری، سيد محمد ۳۳

شوشتری، قاضي نورالله ۱۱

شوكت، ميرزا حسن خان ۱۸۶، ۱۸۹، ۳۵۹

شيخ الرئيس ميرزا ۹۹

شيشه گور، استاد فلان مرغابا ۵۸

شيرازي، آقا سيد محسن — تقيب السادات

شيرازي، آقا ميرزا محمد تقی ۲۷، ۲۶، ۲۳، ۱۳۴

شيرازي، حاج ميرزا اسمعيل ۲۷

شيرازي، حاج ميرزا حسن ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۷، ۱۷۲

۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۹، ۸۰، ۹۳، ۱۰۷، ۱۰۸

۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۱-۱۱۳، ۱۳۱، ۱۳۲

۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۷، ۲۵۳، ۲۷۸

شيرازي، ميرزا سليمان خان ۸۸

شيرعلي، امير ۹۱

ص

صاحب اختيار — كاشاني، غلامحسين خان

صدر اصفهاني، حاج سيد اسمعيل ۲۷

۱۳۲

صدر اصفهاني، حاج محمد حسين خان ۱۵، ۳۵

۳۳۶، ۳۴۵

صدراعظم، محمد حسين خان ۱۵۱

ز

زعيم الدوله، ميرزا مهدي خان ۱، ۳۰-۲

س

سافر، ميرزا ابراهيم ۶۳

ساماني، دهقان ۶۳

ساماني، صبان ۶۳

سپهسالار قزويني، ميرزا حسين خان ۲۲، ۲۵

۱۰۱، ۱۱۰، ۱۳۲۵، ۳۲۷

سپهسالار، وجيه الله ميرزا ۱۷۹، ۲۹۹، ۳۰۰

۳۱۶

سردار مكرم — سوادكوهي

سيد العلماء، آقا ميرزا ابراهيم ۲۲۳، ۲۲۲

۲۵۶، ۳۱۲

سلطان حيد ۹۸، ۱۳۰، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۳

۱۶۶، ۱۶۷

سوادكوهي، ميرزا مكرم خان ۱۸۲، ۱۸۵

۱۸۶، ۲۰۱، ۲۰۳، ۲۶۲، ۲۶۵، ۳۰۱

سياح معلاني، حاج ميرزا محمد علي ۱۲۲

۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۲

سيد مرتضی ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۷۵، ۲۷۶

سيد الملك — سپهسالار (وجه القهرزا)

سيد جمال الدين — اسدآبادي

سعدی ۱۷، ۵۸، ۶۲، ۶۶، ۱۶۱

سليخان (ميرزا) ۲۶۸

سيد حسن (ميرزا) ۳۵۸

سردار اسد بختيازي — بختيازي

ش

شراياني، ملا محمد ۱۳۲، ۲۲۴

شريف ممتاز ۲۳۶

عبدالكريم (شيخ) ۷۵، ۷۶
 عبده، شيخ محمد ۹۲
 عبداالله (شيخ) ۲۵
 عراقی، آخوند ملا فتحعلی ۲۷
 عزت الدوله ۳۲۸
 عصار، حاج سيد محمد ۲۳۲
 عضد الدوله ۱۵۰

عضد الملك علاء الملك ۳۵۷
 علاء الملك - طباطبائی
 علی باشا ۹۲
 علی محمد (حاج میرزا) ۸۱
 علی مرادخان ۲۰
 عماد الدوله ۱۲۰، ۱۸۶، ۲۱۸
 عطاء میرزا ۶۳
 عیسی خان خواجه ۱۲۰

عین الدوله، عبدالمجید میرزا ۱۵۰، ۱۵۱
 ۱۶۷، ۱۶۸، ۲۹۹، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۲۵
 ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹
 ۳۵۲، ۳۵۳

عباس (ملا) ۱۳، ۱۸
 عبدالحسین خان (میرزا) - آقاخان کرمانی
 عبدالكريم (میر) ۱۱
 علی (شيخ میرزا) ۱۲۲

غ

قارت، امام قلی خان ۵۷
 غلام پیشخلمت، مرتضی خان ۲۵۶

ف

فتحعلیخان، صاحب دیوان (میرزا) ۹۱، ۱۲۷

صدرالدوله اصفهانی (حاج) ۱۵۱
 صدرالسلطنه توری، حسین قلی خان ۱۸۶
 صدرالعلماء، آقا سید مرتضی ۳۳، ۳۲
 صنیع الدوله ۱۵۶، ۱۷۳
 صدراي شیرازی، ملا ۱۱۳

ط

طباطبائی، آقا سید صادق ۲۲، ۲۳، ۲۵۳
 طباطبائی تبریزی (علاء الملك) ۱۶۲، ۱۶۳
 ۱۶۴، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸
 طباطبائی، سید محمد ۲۵۳، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵
 ۳۱۲، ۳۳۵

طیب خراسانی، میرزا عبداالله ۱۲۶
 طهرانی، شیخ هادی ۸۰
 طهرانی، حاج میرزا حسین ۱۳۲، ۱۳۵، ۳۲۴

ظ

ظل السلطان، شاهزاده مسعود میرزا
 ۳۷، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۶، ۴۸
 ۸۶، ۸۷، ۸۸، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵
 ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲
 ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۸
 ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴
 ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۸

ع

عباس قلی خان ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳
 عبدالباقی آبادی، شیخ مهدی ۱۹۰، ۱۹۱، ۲۱۸
 عبدالحکیم خان ۶۶
 عبداالحمد ۹۸
 عبدالكريم بيك ۹۹

۱۴۵، ۱۴۶، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۸، ۱۵۹

۱۶۵، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۷۰

کرمانی میرزا محمد ۳۳۵

کریم خان ۲۰

کشیک چی باشی، فتح الله خان ۱۶۶

کلانتری، حاج میرزا ابوالفضل ۳۳۷

کلباسی، حاج محمد ابراهیم ۲۴

کنال الملك، میرزا محمد خان ۳۲۹

کنی، حاج ملا علی ۴۲

کوه کمري آذربایجانی، آقا سید حسین ۲۵

۲۶

گ

گرجی، لاجین خان ۸۹

ل

لاریجانی، حاج میر محمد علی ۲۴۹

لقمان الملك ۱۷۱

م

مازندرانی، شیخ زین العابدین ۷۸، ۲۶

مافی — نظام السلطه

مامقانی، شیخ محمد حسن ۱۳۷، ۲۶، ۳۲۴

مانی، میرزا محمد ۶۳

مترجم الدوله ۲۵۵، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰

۲۶۱

مجاهد الدوله، احمد خان ۳۰۲

مجدد الملك، محمد تقی خان ۱۷۹، ۲۱۱

مجدد الملك، میرزا محمد خان ۱۲۲، ۱۲۹

مجلسی، ملا محمد باقر ۳۹

مجیر الدوله کاشانی، میرزا علی محمد خان ۱۹۰

محقق ۲۹

محقق علامه حلی ۸۰

محمد ابراهیم خان ۲۷۱

محمد باقر (حاج شیخ) ۳۷، ۶، ۸۷

۱۴۷

فتح‌الیشاه ۲۴، ۸۷، ۱۵۰، ۱۸۶، ۳۴۵

فرقین، علی ۱۷۰

فرمانفرما، عبدالحسین میرزا ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۷۲

۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۹، ۲۱۰، ۲۸۹

فرمانفرما، ناصر الدوله ۶۶، ۶۷، ۱۰۲

فروغی، میرزا محمد حسین ۱۹۹، ۲۰۱، ۲۲۲

۳۳۲، ۳۳۳

فروغی، میرزا محمد علی خان ۱-۲۲۲، ۲۶۰

۲۶۰

نشار کی، ملا محمد باقر ۴، ۸۶

فیض کاشانی، ملا محمد حسن ۳۰

فیضی افندی ۹۹

ق

قاجار قزلبا یاغ، غلام علی خان ۲۵۵

قجری، خانبا یا خان ۲۸۹، ۲۹۱

قزوینی، میرزا محمد (علامه قزوینی) ۲۰۱، ۲۲۲

۲۲۲

قمش‌ای، آقا محمد رضا ۵۸

قوام الدوله ۲۶۸

قزوینی، عبدالوهاب ۲۲۲، ۲۰۱

ک

کاشانی، سید جلال الدین ۲۰۰

کاشانی، سید حسن ۲۹۰

کاشانی، سید قراج الله ۲۰

کاشانی، غلامحسین خان ۳۵۶

کاشانی، ملا فتح الله ۲۹

کازرونی، حاج محمد حسن ۸۲

کاتلمینی، شیخ محمد حسین ۱۷۹، ۸۰

کامران میرزا — نائب السلطه

کرمانی، حاج محمد کریم خان ۱۳۹

کرمانی، میرزا رضا ۹۷، ۹۸، ۱۲۶، ۱۲۸، ۱۲۹

۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳

۲۹۴، ۲۹۲، ۲۸۵، ۲۸۴، ۲۷۵، ۲۷۴
 ۳۰۷، ۳۰۶، ۲۹۹، ۲۹۷، ۲۹۶، ۲۹۵
 ۳۲۵، ۳۰۹، ۳۰۸
 مشیر الدوله، یحیی خان ۲۲۷
 مشیر الملک، میرزا احسن خان ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۸۴
 ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۸، ۲۹۳، ۲۹۴
 مشیر الوزار، میرزا محمود خان قمی ۱۶۳
 مصباح السلطنه، میرزا حسین خان ۵۷
 مصباح الملک — مشیر الدوله، نصر الله خان
 مظفر الدین میرزا (شاه) ۳۷، ۴۲، ۵۶، ۱۲۶
 ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۴، ۱۵۵
 ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۶۷، ۱۷۱، ۱۷۵
 ۱۸۳، ۱۸۹، ۲۰۵، ۲۳۴، ۲۳۸، ۲۲۹
 ۲۷۳، ۲۷۹، ۳۱۷، ۳۲۲، ۳۲۳
 ۳۲۵، ۳۳۰، ۳۳۷، ۳۴۸، ۳۵۴، ۳۵۶
 مظفر الملک، حاج میرزا محسن خان ۱۲۲، ۱۶۹
 ۱۸۲
 معاون الدوله فناری، محمد ابراهیم خان ۲۵۶
 ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۹۹
 منعم خاقان صدیقی، شکر الله خان ۲۴۸
 معاون الدوله کاشانی، ابراهیم خان ۱۱۸، ۱۱۹
 معین السلطان ۱۵۳
 مفتاح الملک، میرزا محمود خان ۱۸۰، ۱۸۸
 ۱۸۹، ۱۹۲، ۱۹۷، ۱۹۸، ۲۱۶، ۲۱۷
 ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵
 ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۳۰، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴
 ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰
 ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۸
 ۲۵۴، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۸، ۲۷۹
 ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۶، ۳۰۵، ۳۰۹
 مقتدر السلطنه، ۲۰۹، ۲۱۰
 ملا یاشی تموجی، حاج عبداللطیف ۱۲۲
 ملک آرا، عباس میرزا ۱۷۲
 ملک التجار، حاج محمد کاظم ۱۰۸، ۱۵۴، ۲۰۸
 ۲۱۲

محمد حسن (شیخ) ۲۲
 محمد حسین خیاط ۳۱۹
 محمد شاه ۵۸، ۴۱، ۳۲۶
 محمد علی خان (میرزا) ۲۹۰
 محمد علی پاشا ۸۳
 محمد علی میرزا ۱۵۱، ۳۵۶
 محمد کاظم خان ۲۴۰
 محمد خان (میرزا) ۲۴۰، ۳۱۲
 محمد باقر (میرزا) ۲۲
 محمد هاشم (میرزا) ۸۶
 محمود خان (میرزا) ۱۲۷
 مخیر السلطنه، مهدی قلی خان ۱۵۶، ۲۷۱
 ۲۷۸، ۲۷۹
 مخیر الدوله، علی قلی خان ۱۵۶، ۱۷۳
 ۱۷۴، ۱۷۵، ۲۷۱، ۲۲۹
 مختار السلطنه، کریم خان ۲۴۹، ۳۵۱، ۳۵۹
 مدرس، میرزا، یحیی ۶۳
 مدیر، آقا سید جلیل ۲۶۶
 نذیر الدوله گیلانی ۱۸۶
 مرتضی خان ۳۱۱
 مستشار السلطان، میرزا علی نقی خان ۲۶۶
 ۲۷۸
 مستشار الدوله تبریزی، میرزا یوسف خان ۴۷
 ۱۰۵، ۱۵۷
 مستشار الملک گرجانی ۲۵۰
 مستوفی الحاکم، میرزا یوسف خان ۳۲، ۴۳
 ۴۵، ۵۸
 مسکین، (میرزا) ۶۳
 مشیر السلطنه، میرزا احمد خان ۲۷۳
 مشیر الدوله حاج میرزا محسن خان ۱۷۳، ۲۰۹
 ۲۱۱، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۲۵، ۲۲۷، ۲۲۸
 ۲۳۳، ۲۳۱، ۲۳۸، ۲۶۹
 مشیر الدوله، میرزا حسین خان — سهالار
 مشیر الدوله، میرزا نصر الله خان ۲۱۸، ۲۲۲
 ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳

- ۱۸۹، ۱۹۱، ۱۹۶، ۱۷۴، ۲۲۶، ۲۳۰، ۲۳۰
 ۲۵۲، ۲۶۷، ۲۶۹، ۲۸۲، ۲۸۶، ۲۸۷
 ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۴، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۳، ۳۲۹
 ۳۳۰، ۳۳۳، ۳۵۲، ۳۵۶
 نوز (مسیو) ۳۴۳
 تصرافه خان (میرزا) ۱۲۷
 ناصر خسرو طوی ۱۱۳
 و
 واخر (مسیو) ۳۰۱
 واهظ، میر محمد صادق ۱۱
 واعظ همدانی، میرزا محمد رضا ۲۲۲، ۲۲۵
 وکیل الدوله، آقا بالانخان، ۲۹۰
 وکیل الدوله، آقا بالانخان، ۲۹۰
 وکیل الدوله، میرزا محمدخان، ۳۲۰
 ه
 هینیک (مسیو) ۳۰۱
- همدانی، آقا محمد صادق ۱۱۳
 همدانی، میرزا ابوالقاسم خان ۱۷۹
 هندی، نواب حسین ۹۹
 هدایت (رضا قلیخان لله باشی) ۴۷، ۱۵۶
 ۳۲۷
 هادی (حاج میرزا) ۱۱۲، ۱۲۰
 هاشم (حاج میرزا) ۶۰، ۳۲۲ (امام جمعه
 اصفهان)
- ی
 یزدی، آقا سید محمد کاظم ۱۲۷، ۸۰، ۱۳۲،
 ۳۳۹
 یحیی (حاج میرزا) ۲۷۵
 یوزباشی، کرند ۱۷۰